

ROLE OBECNÍ KNIHOVNY V OBDOBÍ PO PŘÍRODNÍ KATASTROFĚ NA JIŽNÍ MORAVĚ

THE ROLE OF THE MUNICIPAL LIBRARY IN THE PERIOD AFTER THE NATURAL DISASTER IN SOUTH MORAVIA

Iva Zadražilová, Martin Krčál

Moravská zemská knihovna v Brně

Abstrakt

Účel – Tornádo, které se přehnalo jižní Moravou v červnu 2021, poničilo budovu obecní knihovny v Moravské Nové Vsi tak, že musela být stržena. Svůj provoz obnovila v provizorních podmínkách. Účelem této výzkumné studie bylo zjistit, jak je v Moravské Nové Vsi vnímána role knihovny v období po tornádu a zdali knihovna nějakým způsobem přispěla k návratu do normálního života.

Design/metodologie/přístup – Pro výzkumné šetření byl zvolen kvalitativní metoda pomocí ohniskových skupin (focus group). Respondentů bylo celkem 12 a byli rozděleni do dvou skupin podle toho, zda se jednalo o čtenáře knihovny, nebo o čtenáře a zároveň učitele z místní školy. Záznamy rozhovorů byly analyzovány technikou otevřeného kódování.

Výsledky – Výsledkem otevřeného kódování je seznam šesti kategorií, které tematicky pokrývají oba rozhovory. Jedná se o kategorie Provoz a role obecní knihovny, Komunita a kulturní akce, Spolupráce školy a knihovny, Čtenářské návyky a postoj ke čtení, Situace v obci a komunitě po přírodní katastrofě a Funkce knihovny po tornádu. Ukázalo se, že obnovení provozu knihovny bylo výrazným momentem návratu života do normálu a že osobnost knihovníka hraje pro budování komunity velkou roli.

Originalita/hodnota – Tato studie je unikátní díky tomu, že se zaměřila na dosud nezkoumaný jev, alespoň v českých podmínkách.

Klíčová slova: obecní knihovna, komunita, přírodní katastrofa, tornádo, čtení

Abstract

Purpose – The tornado that swept through South Moravia in June 2021 damaged the building of the municipal library in Moravská Nová Ves so badly that it had to be demolished. It has resumed its operation in temporary conditions. The purpose of this research study was to find out how the role of the library is perceived in Moravská Nová Ves in the aftermath of the tornado and whether the library contributed in any way to the return to normal life.

Design/Methodology/Approach – A qualitative method using focus groups was chosen for the research investigation. Respondents totaled 12 and were divided into two groups based on whether they were library readers or both readers and teachers from a local school. The interview recordings were analysed using an open coding technique.

Results – Open coding resulted in a list of six categories that thematically covered both interviews. These categories are Operation and Role of the Municipal Library, Community and Cultural Events, School-Library Collaboration, Reading Habits and Attitudes, Situation in the Village and Community after a Natural Disaster, and Library Functions after a Tornado. It became apparent that the reopening of the library was a significant moment of life returning to normal and that the personality of the librarian plays a large role in community building.

Originality/Value – This study is unique because it focused on a previously unexplored phenomenon, at least in the Czech context.

Keywords: municipal library, community, natural disaster, tornado, reading

ÚVOD

Role knihoven se v posledních letech postupně proměňuje. Co se nemění, je skutečnost, že knihovny obecně poskytují lidem bezpečné a pohodlné prostředí, které je snadno dostupné. To platí zejména v České republice, která patří s jednou knihovnou na 1 971 obyvatel mezi země s nejhustší sítí knihoven na světě (Quick, 2013).

Specifickou roli mezi knihovnami mají knihovny obecní. Podporují kulturní rozvoj obce, ve které působí, a současně plní i komunitní roli. Služby, které svým uživatelům poskytují, slouží ve prospěch lokální komunity. Knihovna může fungovat též jako komunitní vzdělávací centrum a věnovat se podpoře místní kultury a posílit postavení komunity prostřednictvím informačních služeb. Knihovny jsou také považovány za důležitý nástroj pro rozvoj venkova (Salim, 2020).

Jejich nabídka nemusí být vždy vázána jen na prostory knihovny, ale často se uskutečňuje na místech, kde se lidé přirozeně scházejí. Jak uvádí někteří autoři (Lorenz, Víchová, 2018), pro vesnické komunity je charakteristická dobrá znalost prostředí a spoléhání na lokální působnost a dostupné zázemí. Snahy o zajištění vyšší kvality života a podpory venkovské oblasti v rozvoji jsou spojeny i s budováním obecní infrastruktury pro využívání informačních služeb a komunikačních technologií, což podporuje roli knihoven v informační společnosti. Knihovny, které v obcích působí, také mohou sloužit jako jistý zprostředkovatel komunikace mezi občany a místním obecním úřadem. Podle dalších výzkumů (Suchá, 2021) jsou obecní knihovny hodnoceny jako bezpečné a přátelské místo, které není ani inovativní, ale ani úplně tradiční, není ani výjimečné, ani úplně obyčejné. Důvěra v knihovny je v porovnání s dalšími veřejnými institucemi vysoká.

PŘÍRODNÍ KATASTROFY A KNIHOVNY

Jak již bylo zmíněno v úvodu, obecní knihovny hrají důležitou roli v rozvoji venkova. Prostřednictvím poskytování různých informačních služeb a kulturních akcí napomáhají místní komunitě ve společenském pokroku a udržitelném rozvoji. Komunitní role obecních knihoven a jejich znalost místního prostředí je akcentována i ve studiích či výzkumech, které se zabývají významem obecních knihoven během přírodních katastrof. V zemích typu USA, ve kterých jsou tyto katastrofy mnohem častějším jevem než v České republice, se pozornost zaměřuje na připravenost a spolupráci jednotlivých veřejných institucí, mezi které patří i knihovny. Knihovníci v oblastech se zvýšeným rizikem katastrofy (zejména hurikány či tornáda) jsou také preventivně školeni a jejich knihovny zapojeny do procesů příprav na tyto situace, třeba prostřednictvím spolupráce na tvorbě evakuačních plánů (Young, 2018).

Plán činností a dalších opatření se zde chystá i pro případy, kdy knihovna sama o sobě není katastrofou zničena a může se tak stát důležitým centrem, které je schopno díky informačně zdatným knihovníkům, dostupným zdrojům a znalosti komunity přispět k odstraňování následků katastrof. Přístup k internetu pomáhá odstranit dočasnou digitální propast a knihovny mohou pomoci zajistit, aby i ty skupiny obyvatel, které byly bezprostředně postiženy katastrofou, měly k dispozici informační infrastrukturu (Young, 2018).

Jak uvádí další autoři (Stricker, 2019), knihovny mají zásadní význam pro budování odolné komunity, která se rychle vzpamatuje z krizové situace. Po katastrofě knihovna pomáhá lidem a malým podnikatelům postavit se znovu na nohy a vrátit se zpět do normálního života. Tím, že knihovny i v těchto dobách nabízejí své služby, pomáhají obnovit pocit normality a návrat k rutinnímu životu pro dospělé i děti, kteří se najednou ocitli uprostřed všeho chaosu. Přijetí této role je dalším způsobem uspokojování potřeby komunity a jsou považovány za základní komunitní službu (Lorenz, Víchová, 2018). Zásadnější výzkumy, které by zkoumaly roli knihovny v období po přírodní katastrofě, ale zatím chybí. Ačkoli byla prokázána zásadní role knihoven a knihovníků v připravenosti na katastrofy, není dostatečně prozkoumáno, do jaké míry by se jejich služby dostaly ke všem potřebným skupinám obyvatelstva v dané komunitě (Ghorbanzadeh, 2021).

SITUACE V ČR

Česká republika je zemí, která se díky své geografické poloze neřadí mezi země, které by byly často zasaženy různými druhy přírodních katastrof. Přesto se tyto události nedají vyloučit a připravenost na ně je důležitou součástí výcviku složek integrovaného záchranného systému a zdravotnických složek (Štětina, 2014).

Knihovny mohou v rámci prevence a přípravy na živelní pohromy využít manuálu IFLA (2007), který vydala Národní knihovna České republiky v reakci na ničivé povodně, které se Českou republikou

prohaly v letech 1997 a 2002. Tento materiál doporučuje knihovnám zpracovat plán prevence a krizových opatření, popisuje nakládání s poškozeným fondem (např. po kontaktu s vodou) a věnuje se také odezvám následujícím bezprostředně po živelní pohromě. Upozorňuje mimo jiné i na to, že charakter opatření vždy souvisí s tím, zdali živelní pohroma zasáhla pouze knihovnu, nebo celý přilehlý region a také na to, zdali byly poškozeny pouze fondy, nebo celá budova. Případové studie (Melichová, 2018), které byly realizovány v několika knihovnách po povodních v roce 2002, zjistily, že knihovny nebyly dostatečně připraveny na živelnou katastrofu. Perfektní připravenost na přírodní katastrofu tak pomůže minimalizovat negativní dopady nejen na knihovny.

TORNÁDO NA JIŽNÍ MORAVĚ

Dne 24. června 2021 ve večerních hodinách se přes území jižní Moravy přehnalo pravděpodobně nejsilnější tornádo v novodobé historii České republiky. Jeho síla byla na Fujitově stupnici vyjádřena klasifikací EF4, což je relativně vysoký stupeň, do kterého spadají pouhá 2 % tornád. Jednalo se o supercelární bouři spojenou s krupobitím, která zasáhla 7 obcí v regionu. V postižených obcích byly během několika minut a bez varování zničeny stovky domů, veřejných budov, stromů, vozidel a další infrastruktury. Ošetřeno bylo několik stovek zraněných osob a bohužel se potvrdilo i šest obětí. Jednalo se o tornádo s největším počtem obětí v Evropě od roku 2001 (Kurilovska, 2021). Podle dalších zdrojů (Hoskovcová, 2021) se jednalo o událost, která byla v náhlosti dopadu a jeho síle srovnatelná například s terorismem, kdy je minimum času k úniku do bezpečí.

Jednou z nejméně zasažených obcí byla Moravská Nová Ves. Tato obec, ve které žije cca 2600 obyvatel, měla vlastní knihovnu, která sídlila v samostatném domě u hlavní silnice a disponovala výpůjční plochou 120 m². Knihovnu pravidelně navštěvovalo 150 registrovaných čtenářů, její knihovní fond čítal cca 8200 knih a vše obsluhovala jedna knihovnice, která vykonává tuto činnost pouze na částečný úvazek (Moravská Nová Ves, 2022). Knihovna byla též významným hybatelem kulturního dění obce a pořádala desítky kulturních akcí jak pro děti, tak pro dospělé (Akce knihovny, 2022).

SOUČASNÁ SITUACE

Následky tornáda byly pro knihovnu fatální. Budova knihovny byla spolu s dalšími 370 domy poškozena tak, že po statickém posouzení byla určena k demolici. Následně byla stržena, stejně jako 30 jiných domů. Zachránit se podařilo jen část fondu a mobiliáře knihovny. Obec rozhodla, že knihovna na svém místě již obnovena nebude. Aktuálně probíhá studie, na jejímž základě budou vytvořeny návrhy veřejných prostor. Jedním z možných výstupů bude i umístění budovy nové knihovny. Podle předběžných úvah by mohla být nová knihovna spojena s nově postaveným společenským či komunitním centrem (Moravská Nová Ves, 2022).

Až do října 2021 neměla knihovna k dispozici žádné prostory. Teprve v rámci projektu „Znovuobnovení činnosti knihovny v oblasti zasažené přírodními katastrofami včetně podpory čtenářství a kulturního života v obci“, který je realizován prostřednictvím Moravské zemské knihovny v Brně, byl do Moravské Nové Vsi zapůjčen stavební kontejner o ploše 15 m², který je umístěn ve dvoře obecního úřadu a slouží jako provizorní knihovna (Kratochvílová, 2022). Do dalšího plechového kontejneru byly umístěny zachráněné knihy a nábytek. Do doby výstavby nové budovy bude činnost knihovny alespoň částečně nahrazena výpůjčkami výměnného fondu.

Knihovna v Moravské Nové Vsi přestala po přírodní katastrofě fungovat jen na krátkou chvíli. Sotva to bylo možné, obnovila svůj provoz, a čtenáři ji nadále navštěvují. Část fondu se podařilo zachránit i díky nim a také díky tomu, že měli v době tornáda doma půjčené knihy z knihovny. Podpora komunity směrem ke knihovně zůstala silná. A právě ten jev byl využit pro unikátní výzkumné šetření, v rámci kterého jsme chtěli zmapovat, jakou roli měla knihovna v době po přírodní katastrofě.

METODOLOGIE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Vzhledem k tomu, že bylo potřeba získat podrobnější vhled do zkoumaného prostředí a zjistit postoje obyvatel Moravské Nové Vsi k znovu otevřené knihovně, pro sběr dat jsme zvolili metodu ohniskové skupiny (Focus Group). Tento typ sběru dat využívá toho, že skupinová atmosféra, dynamika skupiny a interaktivita mezi účastníky může pozitivně ovlivnit způsob, kterým respondenti o problému přemýšlí a hovoří. Účastníci se vzájemně inspirují a ovlivňují a výzkumníci mohou získat informace, které by se při rozhovorech s jednotlivci neobjevily (Karlíček, 2018).

Ohniskové skupiny slouží ke shromáždění kvalitativních údajů, které mají popisný a vysvětlující charakter. Data z těchto skupin odhalila hlubší popisy vnímání a zkušeností respondentů s knihovnou. Na jejich základě bylo možné identifikovat faktory, které ovlivňují vnímání služeb knihovny v období po přírodní katastrofě.

VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Hlavní výzkumná otázka byla stanovena následovně:

- Jak vnímají obyvatelé MNV roli knihovny v období po přírodní katastrofě (ničivé tornádo)?

Tato otázka byla doplněna vedlejšími výzkumnými otázkami:

- Přispěla knihovna k obnovení občanského a sociálního života v této době?
- Jaké typy akcí a nabídky knihovny by obyvatelé obce přivítali?
- Vnímají knihovnu jako jeden z pilířů kulturního vyžití v obci?

Na základě těchto otázek byl vytvořen scénář pro rozhovor.

VÝBĚR RESPONDENTŮ A CHARAKTERISTIKA VZORKU

Respondenti byli vybráni na základě těchto kritérií:

- jedná se o obyvatele Moravské Nové Vsi
- jedná se zároveň o registrované čtenáře knihovny, kteří ji pravidelně (aspoň 1 x za dva měsíce) navštěvují

Respondenti byli rozděleni do dvou skupin. V první skupině byli pouze běžní čtenáři, zatímco do druhé skupiny byli vybráni účastníci z řad učitelů na místní základní škole, kteří obecní knihovnu také navštěvují a kteří se podílí i na chodu školní knihovny. Všechny respondenty oslovila místní paní knihovnice a všichni vyslovili informovaný souhlas s účastí ve výzkumu. Moderátor měl k dispozici předem připravený scénář a jeho rolí bylo držet skupinu u zkoumaného problému, upravovat operativně směr hovoru a také podporovat respondenty, kteří by bez jeho intervence svůj názor neprojevíli.

V obou skupinách se rozhovoru zúčastnilo šest respondentů, celkem tedy 12. Shodou okolností se jednalo o samé ženy, ve věku 35-70 let. Oba skupinové rozhovory se uskutečnily v dubnu 2022, v jeden den v učebně základní školy v Moravské Nové Vsi, trvaly 60 minut a kromě moderátora zde byl přítomen výzkumník-zapisovatel a také místní paní knihovnice. Rozhovory byly nahrávány a přepsány, následně bylo provedeno kódování a kategorizace prostřednictvím metody tematické analýzy. Kódování a kategorizace probíhalo v nástroji Dovetail.

VÝSLEDNÁ ZJIŠTĚNÍ

Kódování rozhovorů probíhalo metodou otevřeného kódování tak, že konkrétní jevy se promítly do jednoznačných konceptů, které se následně sloučily pod obecnější kategorie. Výsledkem otevřeného kódování je seznam šesti kategorií, které tematicky pokrývají oba rozhovory. Je potřeba podotknout, že obě skupiny byly vyhodnoceny a kódovány společně, a to z důvodu, že jsme chtěli najít podobné vzorce a výpovědi u obou skupin. Respondenty jsme označili kombinací čísla skupiny (FG1/FG2) a čísla respondenta (R1-R6).

Kategorie:

- **Provoz a role obecní knihovny**
- **Komunita a kulturní akce**
- **Spolupráce školy a knihovny**
- **Čtenářské návyky a postoj ke čtení**
- **Situace v obci a komunitě po přírodní katastrofě**
- **Funkce knihovny po tornádu**

Provoz a role knihovny

Provoz knihovny v Moravské Nové Vsi je pro respondenty pevně spojen s osobou místní knihovnice. Její zápal, nadšení a aktivita byla často zmiňována a respondenti ve svých odpovědích vyjadřovali názor, že bez paní knihovnice by knihovna nefungovala.

“Věřím tomu, že kdyby tu byl třeba jiný člověk než naše paní knihovnice, tak by prostě řekl, že knihovna není. Prostě nejde dělat plno věcí, ale paní knihovnice pro nás vždycky najde cestu.” (FG1, R3)

“No a ona je zlatá, určitě aj v době covidu, to byla ochota sama. Vozila všechno v autě, knihy, rukavice, roušky, předávala nám to tady jako za každé situace, že když ty skoro dva roky jezdila a ty čtenářům to dodávala, ona je jako bezva.” (FG2, R1)

Od své obecní knihovny očekávají respondenti hlavně to, že půjčuje knihy a organizuje akce zejména pro děti přímo ve svých prostorách. Když se měli zamyslet nad tím, zdali by ocenili nabídku online akcí a služeb, většinou zájem nevyjádřili. Negativně vnímají roli knihovny z hlediska zájmu ze strany zřizovatele. Knihovna je podle nich upozaděna, její role tady v obci není silná.

“Hlavně jde vo to, že knihovna svým způsobem, musíme si přiznat, že je prostě na posledním místě.” (FG1, R2)

Samotná návštěva knihovny na druhou stranu není spojena pouze s výběrem knih, uživatelé ji navštěvují i kvůli tomu, aby se setkali a popovídali. Zmiňovali, že se v knihovně často zdrží delší čas, než plánovali. Někteří ji označili jako *“oázu klidu”*. Její roli jako kulturní instituce důležité pro obec vnímají zřetelně, navíc také často zmiňovali nedostupnost knihoven v okolí.

“Ale myslím si, že i ta knihovna tu k tomu základnímu kulturnímu povědomí k té obci určitě patří.” (FG2, R1).

“Velice špatně by to bylo, kdyby (knihovna) nefungovala, část mobilních by jela do Hodonína a Břeclavi, ale byli by prostě odepsaní, ti staří lidé, kteří se už nikam nedostanou.” (FG1, R4)

Komunita a kulturní akce

Vztahy v rámci komunity v Moravské Nové Vsi nejsou pro pozorovatele zvenčí zcela čitelné. Dle vyjádření respondentů nebyla situace v obci ani v minulosti ideální a v rozhovorech často zazníval názor, že komunita v obci není příliš soudržná.

“Ale to právě víme, že tady vždycky byly takové jednak majetkové rozdíly, a řekla bych i politické rozdíly, a ty lidi v tom nedokážou spolupracovat. Prostě mají to v sobě několik generací a nedokážou se přes to přenést”.

“Tady je ta mentalita jiná”. (FG2, R4)

V obci funguje několik různých spolků, ale akce se realizují odděleně, a chybí i prostory, kde by se lidé mohli scházet. Obyvatelé této obce jsou rozděleni do více heterogenních skupin, kde každá má své zájmy a netouží se vídat společně.

“Sem tam tam někdo družil v rámci těch vinařů a ze začátku jich bylo i víc, co chodili. Pak už to začalo prostě upadat, že. To by se muselo najít tady pro ty lidi extrémně atraktivní téma a taky prostory, kam by se všichni vešli, že.” (FG2, R6)

Respondenti vesměs přiznávali, že kulturní vyžití v Moravské Nové Vsi není příliš rozmanité. Někteří to přisuzují tomu, že Moravská Nová Ves je vinařská obec a místní obyvatelé nemají na kulturu čas, snad s výjimkou tradičních hodů. Nebo jednoduše není nikdo, kdo by akci zorganizoval.

“Zase by to muselo být na té obci. Muselo by se jim to vyplatit. Museli by vědět, že opravdu se ten autobus naplní, protože párkrát vím, že se tady něco zajišťovalo, a byl problém to dát zadarmo pro důchodce. Byla možnost odjet do divadla, on se nenaplnil autobus a podobně.” (FG1, R1)

Spolupráce školy a knihovny

Jako jednu z možností, kdy se potkat se spoluobčany, oceňují respondenti akce pro děti, které organizuje knihovna. Tyto jsou propagovány i přes místní školu, bývají hojně navštěvovány a děti se jich účastní společně s rodiči.

“A měli jsme třeba i předávání vysvědčení v knihovně, kdy paní knihovnice udělala program a děti dostaly tam právě ty vysvědčení a všechno. Takže to bylo zase dělané tak trošku jinak, byli u toho i rodiče. A to se děckám jako strašně libilo... jako akce pro ty první čtenáře s tím slabikářem.” (FG2, R2)

O tom, že spolupráce knihovny se školou je nesporným spojovacím faktorem nejen z hlediska kulturních akcí, ale i z hlediska nábory nových čtenářů a podpory čtenářství, respondenti nepochybují.

“Protože třeba děti si tam na té akci ve škole vybraly zrovna knížku a hned potom třeba Tomášek si pro to hned na další otevření knihovny šel”. (FG2, R3)

Přesto, že škola disponuje menší vlastní knihovnou, funkční jsou pravidelné čtenářské dílny, které organizují učitelky na prvním stupni, kdy si s dětmi čtou společně knížky půjčené z knihovny obecní. Děti si také vedou vlastní čtenářské deníky a chodí se do knihovny pasovat na čtenáře. Existence knihovny je tedy pro tyto děti důležitá.

“A vlastně jsme zavedli jednou za měsíc tu čtenářskou dílnu. V jedné hodině literatury se věnujeme tomu, že se čte kniha z knihovny, a potom je beseda o těch knížkách. Doplnujeme tam nějaké pracovní listy a nějaký výstupy z toho dělají.” (FG2, R5)

Paní knihovnice je v úzkém kontaktu s učitelkami a společnými silami budují v dětech čtenářské návyky. Zaměřují se zejména na ty děti, které si tyto návyky nepřinášejí z domova, a podporují tak ty, které by se běžně s knihou nesetkaly.

“A společně čteme. Přes mladý, teď jak chodí do první třídy a vidím, že doma moc nečtou, tak dostane už svou kartičku, takže už si bude chodit půjčovat na svou kartičku.” (FG2, R4)

“A ano, teď je vlastně v podstatě v první třídě, tak už se začíná číst. (...) Já jsem mu četla a teď už začíná šahat po těch knížkách, co by jeho zajímaly. Tak teď asi budeme díky knihovně o level výš. Takže tak.” (FG1, R5)

Čtenářské návyky a postoj ke čtení

Budování čtenářských návyků prostřednictvím návštěv knihovny se prolínalo v obou skupinách. Respondenti často zmiňovali, že přesto, že jsou čtenáři knihovny v rodině třeba jen oni sami, půjčují si knihy i pro ostatní členy rodiny. Pravidelná obměna fondu a nákup nových knih je do knihovny láká, stejně tak možnost vybrat si tematicky zaměřené publikace. Samotný proces čtení je pro ně návykem, bez kterého si neumí svůj život představit.

“Chodím tam teda já sama, ale nosím knihy aj manželovi, a synovi, teda ten má svoji odbornou literaturu na vojáky.” (FG1, R4)

“My chodíme asi jen já, teda s děčkama... Z naší nejbližší rodiny asi sami, protože manžel si knížky kupuje, ten jej nechce mít ořápaný z knihovny, takže ten tady chce prostě vyloženě svou knihu. Ale my s děčkama, my bysme museli nakupovat knížky každé týden ty dětský, protože fakt jedeme každý večer před spaním a máme to jako spotřebu. (...) Děcka by si nejradši odnesly prostě půl knihovny domů, že. Všecko se jim líbí.” (FG2, R3)

Čtenářské návyky v dětech pochopitelně upevňuje i samotná škola během výuky.

“Jak si tak prostě tu (děti) cupitají, paní učitelko, my bysme potřebovali knížku, takže tak jim ty knihy doporučuju, a je to super, že tu knihovnu máme. Prostě mají to takhle na dosah ruky, a i o přestávkách, někteří vidím, že si čtou i o přestávkách. Že využívají ten čas na čtení. Jasně, že někde hrají ping pong třeba někteří, ale další si vážně pravidelně čtou. Takže takhle hezky nám to tu funguje.” (FG2, R5)

Situace v obci a komunitě po přírodní katastrofě

Téma průběhu přírodní katastrofy a následků s tím spojených bylo u všech respondentů akcentováno velmi silně. Situaci bezprostředně po tornádu vnímali jako beznadějnou zkázu, a to nejen svých vlastních domovů, ale i knihovny a dalších obecních budov.

“A potom když tam najely ty bagry a začala se ta knihovna vlastně jakože srovnávat se zemí, tak to bylo takový.... Tak tohle už se nespraví, takovej ten šok, jakože tak tohle už spravit nepůjde, v té dědině, tak to bude takový jakože dost citlivý, aj pro nás a i pro děcka.” (FG2, R2)

“A najednou nestála žádná knihovna, žádná budova obecní, kromě toho domu s pečovatelskou službou, a to díky tomu, že byl teda mimo trasu tornáda.” (FG1, R4)

“Ale je to opravdu běh na dlouhou trať a na dlouho, taky v rámci toho, že jsme byli jediná obec z těch postižených, kde kromě domu s pečovatelskou službou byly zničeny veškeré obecní budovy.” (FG1, R2)

Rozhovory byly realizovány více jak 10 měsíců po tornádu. Respondenti ale kromě zdůrazňování pomoci potvrzovali fakt, že tornádo zůstává i nadále hlavním tématem dění v obci a také pro mnohé z nich velmi stresujícím zážitkem.

“A byla bych bez toho hnusného ošklivého zážitku, o kterém se mně dodneška zdá. Jo a pokud někoho potkám, tak o čem se bavíme? O tornádu pořád, v rámci obce, protože je to furt v nás nadosmrti a se všema, i s těma lidma okolo.” (FG1, R2)

Zároveň ve vzpomínkách poukazovali na obrovskou soudržnost a pomoc, díky které byli schopni začít fungovat a pracovat na tom, aby co nejdříve začala obnova obce.

“První, jako jak jsme se ráno třeba probudili, nebo ještě ten večer, tak ta soudržnost byla obrovská. To jako fakt. Každý chtěl pomoci sousedům, prostě hned naráz, protože ploty nebyly v ten moment. Prostě pak nebyly ploty, takže jsme si vlastně chodili po zahradách všichni.” (FG2, R2)

“A zvířata se honila po dědině a sousedovy děcka ten večer spaly u nás, protože jsme všichni lítali kolem baráku a chytali vodu ze střech a nebo v barákách. Takže to tak bylo, ta soudržnost veliká. Potom začali sem přijíždět ti dobrovolníci a začali tady vlastně ty cizí lidi jakože nám pomáhat”. (FG2, R5)

Zajímavé, i když možná nepřekvapivé, bylo zjištění, že nadšení a spolupráce pro společnou obnovu obce bohužel nevydrželo dlouho. Z výpovědí respondentů bylo znát pozdější rozčarování nad vývojem situace, který podle nich nebyl tak skvělý, jak zaznívalo v mediálním prostoru.

“A když potom opadlo tady to nadšení největší, tak si začal každý sám na tom svým. Takže potom to nějak to začalo vypadat. Naráz se začaly ty ploty znova rychle stavět.” (FG1, R6)

“A potom si už jel každý sám na sebe, a potom možná zpětně, tak se každý otáčel, co má třeba ten druhý a jak to rychle spravil.” (FG2, R4)

“Jako není to tak idylický, jako že by nás to spojilo, jak to vypadá z hlediska zbytku republiky.” (FG1, R1)

Funkce knihovny po tornádu

Budova knihovny byla tornádem poškozena do té míry, že ji statici doporučili strhnout. Předtím, než se tak stalo, respondenti vzpomínali, že se snažili zachránit alespoň část knihovního fondu a vybavení. Byla patrná i nejistota z budoucnosti a obavy z dalšího osudu knihovny.

“Všude tam po tom linu byla voda. Takhle to protéklo po tom stropu a do těch knížek. Až ke knížkám a na podlahu to protéklo, a nikdo neví, jak ty knížky dopadnou, že. Tak se to sebralo. Nikdo neměl čas ani sílu, aby se to kontrolovalo. Všecko se vzalo a zavřelo do toho kontejneru. Takže až se bude vytahovat kontejner, tak se uvidí, co to přežije.” (FG2, R1)

Opět byla často zmiňována osoba paní knihovnice, která přesto, že sama měla poškozený dům, již poměrně brzy začala zajišťovat dostupnost služeb knihovny alespoň v omezené formě.

“Ale potom paní knihovnice, jak okamžitě zareagovala, že začala právě jezdit s těma knížkama, a teď jak se udělal ten kontejner, tak to je zase taková první věc, co už funguje, jak tady pořád dlouho nic nefungovalo, jak prostě se prováděly úpravy na všem.” (FG1, R4)

Jak vyplynulo z rozhovorů, doba po tornádu nebyla pro obyvatele Moravské Nové Vsi vůbec lehká. Většina z nich se musela soustředit nejen na každodenní starosti, ale navíc i na to, jakým způsobem odstraní škody, opraví dům, kde získají peníze, kdo jim pomůže. Snažili se ze všech sil vrátit život do starých kolejí. Touha po brzkém návratu k normální situaci u nich byla velmi silná. To, že knihovna začala fungovat alespoň v provizorním provozu, jim tento návrat alespoň částečně umožnilo.

“Jako nebyla pošta, nebyl obecní úřad fungoval v nějakým omezeným tom. Školy byly rozbity, všechno bylo prostě rozbitý. Doktor neměl kde ordinovat pořádně v nějakým prostoru, a ta knihovna prostě už fungovala. Sice, jako si řekne někdo, blbá knížka, ale byla to taková ta normálnost, co tady prostě nebyla dlouhý měsíce. No tak to bylo takový jakože fajn”. (FG2, R6)

Zprovoznění knihovny pomohlo navodit stav zdánlivé normálnosti, je ovšem nutno přihlédnout ke skutečnosti, že respondenti byli pravidelní čtenáři knihovny a těmi i zůstali.

“No, přesně tak, jako že to fakt začalo fungovat a člověk věděl... Začali jsme tam i s těma děckama chodit a člověk měl alespoň na chvílku pocit, že něco je v normálu. Sice v omezeném prostoru, ale nějakou chvíli to bylo jako dřív”. (FG1, R2)

Návštěva knihovny, půjčení knih a samotné čtení mělo pro respondenty až terapeutický potenciál. Fakt, že mohli jít do knihovny, popovídat si s paní knihovnicí, probrat se novinkami a odnést si je domů, v nich posilovalo pocit návratu do běžných životních návyků.

“Knižky v tom daném momentě nejsou to nej, ale pro nás potom byla ta knížka opravdu nějakým způsobem drogou. Takže si myslím, že nějakým způsobem ta knížka je opravdu neskutečně potřebná a my jsme tu všichni s ní mohli mít možnost si chvílku sednout.” (FG2, R2)

Čtení samotné, respektive ponoření se do příběhů, jim pomáhalo zapomenout na chvíle hrůzy, které prožívali a na následky, se kterými se musí vypořádat a vnímali terapeutický potenciál samotného aktu čtení, které je na chvíli odvedlo pryč z reality.

“Už jenom v tom stresovém prostředí, ve kterém my jsme byli. Jo a pro mě teda knížka je i byla odreagování. Takže prostě já jsem to měla jako takovou knižní terapii.” (FG1, R6)

“Ponořit se do příběhu, zapomenout na přítomnost, že, to je taková terapie”. (FG1, R1)

“Spousta těch lidí, tak jak to bylo tady řečeno, tu knížku potřebovala právě proto, aby chvíli šla jinam.” (FG2, R5)

“Jo, takže člověk trošku odplul aspoň s tou knížkou z té reality.” (FG1, R3)

SHRNUTÍ VÝZKUMU

Tato studie se na základě skupinových rozhovorů s obyvateli a čtenáři obce zasažené tornádem pokusila zjistit, jak je v Moravské Nové Vsi vnímána role knihovny v období po tornádu. Zdali knihovna nějakým způsobem přispěla k návratu do normálního života, jaké akce by pro své čtenáře měla uspořádat a zdali je důležitým pilířem kulturního vyžití v obci.

Obec Moravská Nová Ves je obcí vinařskou a mnoho jejích obyvatel má svůj vinohrad nebo záhumenek. Obec je historicky rozdělená několika rody a spolky, které mezi sebou neudržují užší přátelské vazby. Svůj volný čas tráví obyvatelé prací na svých zahradách a vinicích a na kulturní vyžití nemají příliš času, proto je nedostatek kulturních akcí tolik netrápí. V obci už v době před tornádem mnoho příležitostí pro setkávání se nebylo a také nebyla velká ochota ze strany radnice nějaké akce organizovat, protože se mnohokrát nepodařilo obyvatele nalákat a sezvat dostatečný počet účastníků.

Samotná knihovna nepatří mezi instituce, které by měly u zastupitelů výraznou podporu a obnovení provozu knihovny v nové budově a v plném rozsahu zřejmě není pro vedení obce hlavní prioritou. Koexistence budoucího kulturního domu, komunitního centra a knihovny je sice plánována, ale jen díky tomu, že je v plánu stavět novou multifunkční budovu.

Knihovna byla v období před tornádem vnímána jako místo půjčování knih a také jako prostor pro pořádání akcí pro děti. Ty ji navštěvovaly v rámci školního vyučování i mimo něj, spolupráce se školou fungovala dobře a byla podložena dlouholetou praxí.

Částí místních obyvatel je knihovna vnímání velmi pozitivně, a to zejména díky osobě paní knihovnice, která je v obci velmi oblíbená a daří se jí působit jako spojovací prvek. Pracuje i nad rámec svých povinností a sama o sobě říká, že je srdcař. V době těsně před tornádem se jí podařilo významně vylepšit dětské oddělení, jak novým mobiliářem, tak relaxačními prvky.

Krátce poté, co tornádo zničilo část obce, a budova knihovny musela být stržena, začala paní knihovnice fungovat v nouzovém režimu a knihy vozila po obci autem. Následně se ve spolupráci s Moravskou zemskou knihovnou obnovila provoz knihovny v provizorním prostoru, malém kontejneru. Obnovení provozu knihovny pravidelní čtenáři uvítali, stejně tak učitelé z místní základní školy.

Fakt, že v obci, ve které prakticky přestaly existovat všechny obecní budovy, znovu funguje alespoň knihovna, zcela zásadně napomohl k pocitu normalnosti a návratu zpět do předchozích zvyků. Tato drobná jistota, že všechno může být zase jako dříve, působila na psychický stav obyvatel velmi pozitivně. Touha po návratu do normálu bylo silné téma mezi všemi respondenty obou skupin.

Samotné čtení knih pro ně mělo terapeutický účinek. Navzdory představě, že lidé po tornádu mají na starost mnohem důležitější činnosti než číst, bylo v rozhovorech mnohokrát zdůrazněno, že čtení vnímali jako jeden z nástrojů pro zvládnání stresu a podvědomě jej volili jako svou copingovou strategii. Mnozí četli doma za svitu čelových lamp, mnohým žádné knihy ani nezůstaly, mnozí potřebovali na chvíli odpoutat pozornost od hrůzy kolem nich. Odreagování se od běžných starostí tím, že navštíví knihovnu, půjčí si knihu a doma se začnou do příběhů, je možné vnímat jako specifický druh terapie a prevence posttraumatické stresové poruchy.

Tyto aktivity se týkaly doby několika měsíců po tornádu. Ve chvíli, kdy se život v obci alespoň trochu stabilizoval, se i knihovna začala kromě půjčování knih vracet k organizaci akcí, i když pouze pro děti. Zapůjčený kontejner, ve kterém knihovna dočasně našla útočiště, se stal jistým symbolem návratu životních jistot. Role knihovny jako instituce, která už jen tím, že obnovila provoz, byla tedy bezesporu významným milníkem k návratu obyvatel do běžného života.

ZÁVĚR

Fungující knihovna hraje důležitou roli nejen v běžných časech, ale zejména v krizových situacích, jakým bylo tornádo v Moravské Nové Vsi. Jak ukázal náš výzkum, základem je co nejdříve **obnovit knihovnu a její základní služby**, zejména půjčování. Čtení vypůjčených knih umožnilo místním lidem lépe překonávat traumatizující zážitek z tornáda a pomohlo jim navodit alespoň zdánlivý pocit normality. V tomto kontextu se jeví zapůjčení kontejneru prostřednictvím Moravské zemské knihovny jako dobré rozhodnutí. Ideální je samozřejmě obnovit knihovnu v původních prostorách, pokud je to možné. V případě poškození fondu je nutné zajistit fondy náhradní. V případě Moravské Nové Vsi byl fond zasažen vodou a střepinami ze skla oken a jeho záchrana nebyla možná. Při jeho obnově je důležitá aktivita knihovny pověřené regionálními funkcemi v daném regionu, která by měla pomoci dodat dokumenty ze svých rezerv nebo prostřednictvím výměnných fondů. V případě Moravské Nové Vsi toto zafungovalo a Městská knihovna Břeclav potřebné fondy zajistila.

Významnou roli při obnovení knihovny po živelné katastrofě bezesporu hraje **osobnost knihovnice**. V Moravské Nové Vsi to platilo beze zbytku. I přesto, že knihovnice byla sama postižena tornádem, věnovala se obnově knihovny, zajistila roznášku knih zájemcům a po instalaci kontejneru začala s půjčováním v nejbližším možném termínu. To oceňovali informanti v rozhovorech nejvíce. Otázkou také je, jak dát o provozu knihovny vědět obyvatelům obce. V době, kdy nefungují běžné komunikační kanály, je nutné obejít je osobně. V Moravské Nové Vsi pak využili také obnovený místní rozhlas.

Dalším krokem by mělo být **vymezení prostoru pro akce**. To se v Moravské Nové Vsi dlouho nedařilo, protože všechny veřejné budovy včetně knihovny, školy a tělocvičny byly poškozeny. Děti musely dokonce dojíždět za výukou do okolních obcí. Později se do části školy vrátily, ale vytíženost dostupných prostor neumožňovala využít je pro akce knihovny. Před tornádem měla knihovna silnou tradici v pořádání akcí pro děti a spolupracovala přitom se školou. Akce pro děti přiváděly do knihovny i jejich rodiče. Vzhledem k absenci místa pro pořádání akcí byla tato tradice narušena a je otázkou, jak rychle dojde k jejímu obnovení. Z rozhovorů zaznívalo, že s obnovením knihovny v odpovídajících prostorách se počítá až na posledním místě, čemuž bohužel doposud odpovídá i realita. Je otázkou, zda by obnovení školy, knihovny a dalších kulturních institucí nemohlo být realizováno prioritně vzhledem k tomu, že obnovení kulturního života napomáhá lidem alespoň na chvíli zapomenout na následky živelné katastrofy a napomáhá setkávání lidí a utužování komunity, což je v dané situaci potřebné.

Jeden z informantů označil knihovnu jako **oázu klidu** a jako místo, kde se lidé potkávají a mohou si popovídat. V malých obcích hrají knihovny důležitou komunitní roli, často jsou jedinou podobně zaměřenou institucí. Měly by se stát místem setkávání, výměny zkušeností a neformálního vzdělávání. V době živelných událostí pak mohou být oporou místní komunitě a přispívat tak k obnovení obce.

DEDIKACE

Publikace vznikla v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace – Moravská zemská knihovna v Brně.

POUŽITÁ LITERATURA

Akce knihovny. (2022). Obecní knihovna Moravská Nová Ves. Retrieved September 21, 2022, from <https://www.mnves.knihovna.cz/akce-knihovny/>

Ghorbanzadeh, M., Ozguven, E. E., Tenney, C. S., Leonarczyk, Z., Jones, F. R., & Mardis, M. A. (2021). Natural Disaster Accessibility of Small and Rural Libraries in Northwest Florida. *Public Library Quarterly*, 40(4), 310-329. <https://doi.org/10.1080/01616846.2020.1772027>

Hoskocová, S., Vymětal, Š., & Wolf Čapková, M. (2021). *Tornádo 2021 v České republice - psychosociální pomoc IZS v zasažených oblastech*. <https://doi.org/10.29364/epsy.421>

IFLA. (2007). *Živelní pohromy a havárie – prevence a plánování*. Retrieved from <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/pac/ipi/ipi6-cs.pdf>

Karlíček, M. (2018). *Základy marketingu* (2., přepracované a rozšířené vydání). Grada. <https://flexibooks.cz/zaklady-marketingu/d-78052/>

Kratochvílová, M., & Foberová, L. (2022). *Regionální funkce knihoven v Jihomoravském kraji v roce 2021: Duha: Informace o knihách a knihovnách z Moravy* (36(1), 36(1)). <https://duha.mzk.cz/clanky/regionalni-funkce-knihoven-v-jihomoravskem-kraji-v-roce-2021>

Kurilovska, L., & Mullerova, J. Tornado - A New Phenomenon in Central Europe. In *International Multidisciplinary Scientific GeoConference: SGEM* (pp. 213-220). <https://doi.org/10.5593/sgem2021V/4.2/s19.21>

Lorenz, M., & Víchová, E. (2018). K pojmu komunitní knihovna: hledání smyslu a uplatnění. *Knihovna*, 29(1), 27-53.

Melichová, K. (2018). *Živelní katastrofy či technické havárie v knihovnách: případová srovnávací studie dvou knihoven zasažených povodní* [bakalářská práce]. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví.

Moravská Nová Ves. (2022). *Opravy obecního majetku po tornádu: Časový přehled o škodách na majetku obce a postupu obnovy*. Moravská Nová Ves. Retrieved from

[https://www.mnves.cz/images/upload/opravy%20obecn%C3%ADho%20majetku%20po%20torn%C3%A1du%20\(1\).pdf](https://www.mnves.cz/images/upload/opravy%20obecn%C3%ADho%20majetku%20po%20torn%C3%A1du%20(1).pdf)

Quick, S., Prior, G., Toombs, B., Taylor, L., & Currenti, R. (2013). *Cross-European survey to measure users' perceptions of the benefits of ICT in public libraries: (funded by the Bill and Melinda Gates foundation)*.

<https://digital.lib.washington.edu/researchworks/bitstream/handle/1773/22718/Final%20Report%20-%20Cross-European%20Library%20Impact.pdf>

Salim, M. (2020). The role of community libraries in the alleviation of information poverty for sustainable development. *International Journal of Library and Information Science*, 12(2), 31-38. <https://doi.org/10.5897/IJLIS2020.0942>

Stricker, M. Ports in a Storm: The Role of the Public Library in Times of Crisis. *Collaborative Librarianship*, 11(1). <https://digitalcommons.du.edu/collaborativelibrarianship/vol11/iss1/4>

Suchá, L. Z., Kubáček, J., Lacko, D., & Hudeček, O. (2021). Prestiž, image, důvěryhodnost a komunitní role knihoven: průzkum postojů veřejnosti ke knihovnám. *Knihovna*, 32(2), 35-56.

Štětina, J. (2014). *Zdravotnictví a integrovaný zachranný systém při hromadných neštěstích a katastrofách*. Grada.

Young, E. (2018). The Role of Public Libraries in Disasters. *New Visions in Public Affairs*, 10, 31-38. <https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/sites.udel.edu/dist/4/10696/files/2018/12/The-Role-of-Public-Libraries-in-Disasters-qbo3tu.pdf>

POZNÁMKA O AUTORECH

Iva Zadražilová

Je absolventkou Katedry informačních studií a knihovnictví na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a v roce 2019 získala doktorát na Univerzitě Karlově. Působí v Moravské zemské knihovně na projektu Knihovny.cz, kde má na starosti propagaci portálu a školení v knihovnách. Kromě toho vyučuje na soukromé vysoké škole Ambis, kde se věnuje vzdělávání v oblasti tvorby odborných textů, informační gramotnosti a kritického myšlení.

E-mail: zadrazilova@mzk.cz

Martin Krčál

Absolvoval Katedru informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, kde v současnosti působí jako asistent. Kromě toho vede v Moravské zemské knihovně tým vyvíjející portál Knihovny.cz. Je spoluautorem projektu Citace.com. Pravidelně přednáší problematiku citací, plagiátorství a citačních manažerů, knihovníkům, ale také vyučujícím a studentům středních a vysokých škol.

E-mail: krcal@mzk.cz